

יום הולדת במנהג ובמסורת היהודית

אדם איך יזכה, בכל יום למות מחכה.
 בשר מה ידבר, והוא מובל לקבר.
 גויו לבור (=גופו לקבר) נופל, למקום חושך
 ואופל.

דמיונו להבל דמה, וגם נמשל כבהמות
 נדמה.

אזה"ש 1234567

הלא כל ימיו מעט ורעים, וכל מעשיו עוונות
 ופשעים.

ובלבבו יבין ושב ורפא לו לקולו כיוקשב.
 זכות ומישור אם יעשה, בהם ימצא מנוס
 ומחסה.

חיוו כאן חשוב, וסופו לעפר ישוב.
 טוב לו שלא נברא, משנברא.

(מסליחות לערב ראש השנה)

אוצר החכמה

תנו רבנן: שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים:
 נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים: נוח לו לאדם שנברא
 יותר משלא נברא. נמנו וגמרו, נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא.¹
 וויכוח פילוסופי מופשט זה נמשך שנתיים וחצי עד שלבסוף הוכרע לדעת
 הצד האומר: "נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא". לא ברור כאן אם
 דעה זו הינה של בית שמאי או של בית הלל. נוטה אני לסברא, שהכרעה כאן
 היא לפי דעת בית שמאי.

התוספות² מסבירים: הכא איירי בסתם בני אדם, אבל צדיק, אשריו
 ואשרי דורו.

ר"מ אומר: חייב אדם לברך שלש ברכות בכל יום, אלו הן: שעשאני
 ישראל וכו'.³ זוהי אחת הברכות שבברכות השחר. אולם נתקבל נוסח

(1) ערובין יג' עמ' ב.

(2) שם.

(3) מנחות מג.

התוספות⁴: ר' יהודה אומר: שלש ברכות צריך לברך בכל יום, ברוך שלא עשני גוי וכו'. בצורה שלילית, לא "שעשאני ישראל", אלא "שלא עשני גוי". הברכה הזאת הנאמרת בצורה שלילית, היא, כנראה, בהתאם ל"נוח לו לאדם שלא נברא"⁵.

ה"משנה ברורה"⁶ מדגיש: "ויזהר שלא יברך שעשני ישראל, כמו שיש באיזה סידורים ע"י שיבוש הדפוס".⁷



מדינות יון ורומא נהגו לחגוג את ימי הולדתם של מלכיהם. החגיגות האלו היו מלוות בהקרבת קרבנות לעבודה זרה. אזרחי מדינות אלו היו מחוייבים, לפי החוק, להשתתף בחגיגות הללו. בתקופת שלטון היוונים על ארץ ישראל הכריחו את היהודים לחגוג את ימי ההולדת של מלכיהם. בספר החשמונאים⁸ כתוב: "ואחר זמן לא רב שלח המלך איש זקן מאתונא לאלף את היהודים לסור מתורת האבות ולבלתי נהג לפי חוקי היהדות... ובכל חדש וחדש ביום הולדת המלך הובאו באונס ובמרירות לאכול מן הזבחים". כתוב "בכל חדש וחדש", כי היו זמנים שבארצות המזרח, ברומא וביוון נהגו לחגוג את יום הולדת המלך, לא רק פעם אחת בשנה אלא פעם אחת בכל חדש. ביתר שאת הכבידה הגזירה הזאת על יהודי ארץ ישראל בתקופת שלטונו של אנטיוכוס אפיפנוס (175 – 164 לפני הספירה הכללית), שגם הקים בבית המקדש "שקוץ משומם" והכריח אותם להקריב חזיר על המזבח⁹.

יהודי ארץ ישראל תעבו לקיום חגיגות אלו וזו היתה אחת הסיבות שגרמה להתקוממות החשמונאים.

במקורות, ימי ההולדת הללו, נקראים "ימי גינוסיא". בתורה¹⁰ נזכר "יום הולדת את פרעה", מפרש רש"י, "יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא". אולם במשנה¹¹, במקום שכתוב "יום גינוסיא של מלכיהם ויום הולדת", כשני

(4) תוספתא; ברכות פ"ו, נג.

(5) או"ח סי' טו.

(6) פסוקים א, ז.

(7) חשמונאים א, נד.

(8) בראשית מ, כ.

(9) ראה גם "הערוך" אות ג, ערך "גנס".

(10) ע"ז ח.

מושגים, נמנע רש"י מלתת פירוש כלשהו, כי אי אפשר להגיד כאן "יום גינוסיא" — יום הולדת" ואמנם, יש המפרשים "יום גינוסיא" — "יום שמעמידין בו מלך"¹¹.



הורדוס אנטיפס (נולד כ־20 שנה לפני הספירה) בנו של הורדוס הגדול — עשה סעודה ביום הולדתו.

אגדה מספרת, שבעת סעודה זו ביקש הורדוס את שלומית בת אשתו הרודיאס, אלמנת אחיו פוליפוס, שתרקוד — היא הסכימה לרקוד בתנאי, שהורדוס יבטיח לה למלא אחת מבקשותיה והוא הבטיח לה. הרודיאס רצתה לנקום ביוחנן המטביל¹², כי הוא הוביח בפומבי את הורדוס¹³ על נישואיו את הרודיאס אשת אחיו, דבר שאסור מן התורה, לכן אמרה לבתה שתבקש את ראש יוחנן המטביל. וכן עשתה. הורדוס לא יכול היה להפר את הבטחתו ומסר את יוחנן להריגה¹⁴.

(11) ב"תורה תמימה" (בראשית מ, כ) כתוב: ביום הולדת שהוא גינוסיא של מלכם (ירושלמי: ע"ז פ"א, ה"ב) אסור לישא וליתן עם עובדי כוכבים באותם הימים שמא ילך ויודה לעבודת כוכבים. והנה במשנה איתא: אלו הן אידיהן של עובדי כוכבים, יום גנוסיא של מלכים ויום הלידה ומפרש בבבלי דיום גנוסיא אינו יום הלידה אלא הוא יום עלות המלך על כסא מלכותו ויום הלידה, הוא חג לעצמו. אבל בירושלמי מפרש, דיום הלידה הוא יום גנוסיא. ורש"י בפ' זה תפס כירושלמי, דיום גנוסיא הוא יום הלידה. וצ"ע שלא תפס כהבבלי, וגם צ"ע בטעם הירושלמי, שלא פירש יום עלות המלך למלוכה לחג בפני עצמו.

ואפשר לומר דבבבלי איירי, בקסרי רומי, שעליהם אמרו בגמרא (ע"ז י"א.) דלא מוקמי מלך בן מלך, אלא בכל פעם מעמידים מלך חדש. א"כ בדידהו כל מלך חוגג שתי פעמים, יום חגו — יום הלידה ויום עליותו למלוכה היינו יום גנוסיא, אבל בשאר המלכים שהמלוכה באה להם משעת ההולדה, רק אינו מושל עד מיתת אביו, אינם חוגגים יום המלוכה. וכמו דקי"ל במלכי ישראל, אין מושחין מלך בן מלך ג"כ מהאי טעמא, דמשעה שנולד הוא משוח ועומד.

(12) פלביוס מספר, שהורדוס אנטיפס הוציא להורג את יוחנן המטביל בגלל הטפותיו, שעלולים היו להביא למרד נגד הורדוס (קדמוניות יח, 115 — 118).

(13) שלט על הגליל ועבר הירדן היהודי. לכבודו של טיבריוס (42 לפני הספירה, 37 לאחר הספירה הכללית) קרא את בירתו שעל שפת ים כנרת — טבריה (שמה הקודם של העיר היה רקת).

(14) ראה — קדמוניות לפלביוס. ספר יח. ה.



חז"ל לא נהגו לחגוג יום הולדת. גדולי החסידות והקבלה חוגגים את יום הזכרון של גדולי התורה ואדמו"רים בסעודה ושתיית משקה. יום הזכרון שלהם נקרא יום הלולא. סמוכין לדברי רש"י¹⁵, הכותב: "ובתשובות הגאונים מצאתי, כל הנך רגלי דאמוראי, היינו יום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבודו, ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום, מתקבצים תלמידי חכמים מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם".

הפרשיות בתורה, בהן מסופר על פטירת צדיקים, נקראות גם בלשון "חיים", כגון: ויהי חיי שרה, ויחי יעקב.

בתלמוד¹⁶ כתוב: כי החיים יודעים שימותו¹⁷ אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים... בן איש חי רב פעלים¹⁸... שאפילו במיתתו נקרא חי.

קרו מקרים שמוקיריהם ומעריציהם של חכמי ישראל מפורסמים רצו לחגוג את ימי ההולדת שלהם וחכמים אלה התנגדו לכך התנגדות נמרצת. כך, למשל, מסופר: אשתו וחסידיו של האדמו"ר המפורסם ר' ישראל פרידמן מרוז'ין¹⁹ הכינו סעודה ליום הולדתו החמישים. כאשר ר' ישראל בא הביתה וראה את התכונה הגדולה בבית ורבים מחסידיו מסובים ליד שולחנות ערוכים במיטב המאכלים, שאל: לשמחה מה זו עושה? ענו לו. זוהי סעודה לחגיגת יום הולדתו החמישים של האדמו"ר. התרעם מאד, ציווה על המסובים לעזוב את ביתו, את האוכל חילק לעניים וקרא: אל תשמח ישראל אֶל גִּיל בעמים²⁰. במיוחד הדגיש את המלה "ישראל", כי שמו היה ישראל ואת המלה "גיל", שפירושו גם שנים וגם שמחה.

מעריצי הגאון ר' יצחק אלחנן ספקטור²¹, רבה של קובנה, התכוונו לחגוג את יום הולדתו, שלח משמשו מכתב ל"הצפירה", בו כתוב בין השאר: הנני בא בפקודת מן הגאון הגדול האב"ד דפה מו"ה יצחק אלחנן שליט"א להודיע ולפרסם, כי מאד רע עליו המעשה אשר בא סופר אחד מסתתר במכ"ע "הצפירה", נומר 66 לדאוג לטובתו ולכבודו, שלא בידיעתו

(15) יבמות קכב.

(16) ברכות יח:

(17) קהלת ט,ה.

(18) שמ"ב כג, כ.

(19) תקנ"ז – תרי"א (1797 – 1851).

(20) הושע ט, א.

(21) תקע"ז – תרנ"ו; 1817 – 1896.

ולנגד רצונו לדעתו לקרוא לחג היובל למענו, חגים כאלה לא נהגו מעולם בין רבני ישראל ואין חרפה וגנות מזה למרן שיחיה שיעשוהו חלילה לראשון בין רבני ישראל יחיו שיחוג חג היובל, אשר אין זה לכבודם של רבנים בישראל... והנה רצונו של אדם זהו כבודו. ועל כן הנני מודיע בשם מרן שיחיה אל כל מכבדי שם מרן הגאב"ד שיחיה, הקרובים והרחוקים, לבל ידאיבו נפשו חלילה, ליחד למענהו איזה חג זמני לכבודו באיזה מנהג ממנהגי הכבוד הנהוגים בין חוגגי היובלות.. ולשומע ינעם והיה זה שלום.

והנני הכותב בפקודת מרן שיחיה, יום ג', ח' ניסן תרמ"ט²².

[1234567]

כשמלאו לו להרב ר' שמואל מוהליבר²³ שבעים שנה, בקשו "חובבי ציון" שברוסיה לערוך לו חגיגת יובל. נודע הדבר לר' שמואל, והתנגד לכך בכל תוקף. אמר: אין אנו מוצאים בשום מקום, לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה, שבני ישראל יסדרו איזו חגיגה ליום הולדתו של מי שהוא, ורק אצל הגויים אנו מוצאים בתורה, עשו משתה ליום הולדת את פרעה. עוד הוסיף ר' שמואל ואמר: זה ההבדל בין ישראל לעמים: אדם מישראל ביום הולדתו עושה חשבון-הנפש שלו, לו לעצמו, ואולם הנכרי ביום הולדתו, עושה חשבון גורלם של אחרים, את שר המשקים הוא מושיב על כנו ואת שר האופים הוא תולה²⁴.



(22) אברהם ענגלשער: אוצר היהודי, בני ברק, 15.

פעם הלשינו על הרב ר' יצחק אלחנן מקובנה, שביום הולדת של הקיסר המנהג הוא לעשות "מי שברך" בבית הכנסת לכבוד הקיסר. לפני שפתחו ב"מי שברך" חילץ הרב ר' יצחק אלחנן את תפיליו ובזה הראה קלות ראש וזלזול לקיסר.

באו מטעם הממשלה לחקור בדבר.

הרב ר' יצחק אלחנן הצטדק כלהלן:

חז"ל אומרים שבשבת ויום טוב לאו זמן תפילין. תפילין מניחים רק ביום חול, כי תפילין המה אות ליהדות ושמחה לישראל. אבל היות ששבת וחג המה בעצמם ימי שמחה ובעצמם האות אין צריכים להוסיף אות על אות ולא מניחים תפילין בשבת ובחג. כמו כן יום הולדת הקיסר הוא יום חג ואות ואצלי יום טוב, אני בכונה חולץ את התפילין בעת ה"מי שברך", כי הם אצלי כמו שבת ויום טוב שפטורים מלהניח תפילין. תשובה זו הניחה את דעת החוקרים (אברהם ענגלשער: שם, 90).

(23) תקפ"ד – תרנ"ח (1824 – 1898).

(24) עיטורי תורה לר' יעקב גרינברג, בראשית מ. ב.

מאידך היו הרבה מגדולי וגאוני היהדות שהתייחסו בחיוב לחגיגת יום ההולדת.

בתלמוד נזכר מעין רמז ליום ההולדת.

רב יוסף, מגדולי אמוראי בבל בדור השלישי, שהגמרא מגדירה אותו בתואר "סיני", ז.א. בקי בכל מכמני התורה, רבם של אביי ורבא, ראש ישיבת פומבדיתא (מייחסים לו את התרגום לדברי הימים, הנקרא תרגום רב יוסף), "כי היה בר שיתין עבד להו יומא טבא לרבנן, אמר: נפקי לי מכרת"²⁵.

ש.ח. קוק, בספר "עיונים ומחקרים"²⁶ כותב על המנהג שנהגו כמה מקהילות המזרח לחוג באופן מיוחד את ליל מוצאי יום טוב של פסח וקוראים לחגיגה זו "ליל מימונה". הוא קובע "כי מקור החגיגה הוא לכבוד הולדתו של הרמב"ם ועל שמו נקרא החגיגה. כידוע, נולד הרמב"ם בערב פסח וכיוון שבערב פסח אין הזמן מתאים לחגיגה מסוג זה, העבירו את החגיגה למוצאי החג, יום המילה של הרמב"ם.

בספר "תורת משה" מפרש ה"חתם סופר"²⁷ את המלים "ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק"²⁸ כלהלן: "ונראה ביום מילתו עשה סעודה, כן בכל שנה, ביום מילתו של יצחק כדרך שמלכים עושים – כן עשה אברהם אבינו ע"ה, בכל שנה שהוא יום אחרון של פסח בחוץ לארץ, כי ביום ראשון של פסח נולד יצחק".

ביום ז' תשרי, יום הולדתו של ה"חתם סופר", הוא משלים חומר עם התלמידים בישיבה ולכל תלמיד הוא נותן כסף שיקנו לעצמם עוגות חלב²⁹. בשו"ת "כתב סופר"³⁰, הרב ר' אברהם שמואל בנימין סופר בנו של ה"חתם סופר" ויורש כסאו ברבנות פרשבורג, בתשובה לבנו ר' יעקב עקיבא סופר, הוא כותב: "הנה ברך לקחתי ליום הולדתי א' דראש חודש אדר שהגעתי לשנת חמישים, והודיתי להשם יתברך ברבים על שהחיינו וקימנו לזמן הזה. ועשיתי ביום ההוא סיום למס' פסחים ואמרתי בעיר מלוכה וויען ברבים בסיום המסכתא, באסיפת לומדי תורה".

(25) מו"ק כח.

(26) ספר שני, 24; ראה לעיל עמ' 83.

(27) רבי משה סופר מפרשבורג, תקכ"ב – ת"ר (1762 – 1839).

(28) וירא כ"א, ח.

(29) יהודה נחשוני: רבנו משה סופר, ירושלים 1981, 448 – 449.

(30) רבי אברהם שמואל בנימין סופר. תקע"ה – תרל"א (1815 – 1871).

הרב חיים יאיר בכרך בשו"ת "חות יאיר"³¹ כותב: "כל סעודה שאדם עושה... כדי ליתן שבח והודיה למקום, או כדי לפרסם הנס הוי סעודת מצוה... סעודת בן-שבעים, **שיש להסתפק** אפילו זה הבן-שבעים **מברך שהחיינו**, כי כך נראה לי".

כפי הנאמר בתשובה הנ"ל של "חות יאיר", יש להניח, שדעתו היא, שאדם הזוכה להגיע ליום הולדתו השבעים, עליו לעשות סעודה ולברך "שהחיינו". ואולי באותה תקופה ובאותם מקומות היה דבר זה מנהג מקובל. "מכל מקום — מוסיף שם — לא מחוייב שיהיה סעודת מצוה, וכן ראוי לדרוש" (כי בגלל דברי תורה שבדרשה, סעודה זו תחשב סעודת מצוה).³² תשובה זו, בעל "חות יאיר" חותם במלים: "כ"ד אהובך הנאמן בבריתך, הטרוד יאיר חיים בכרך".

הו"ד לחודש זיו אמ"ת לפ"ק" (זאת אומרת, שתשובה זו הוא כתב בט"ו באייר שנת תמ"א (1681)).

הרב ר' דוד שפרבר בשו"ת "אפרקסתא דעניא"³², דן בשאלה, אם אדם שזכה להגיע לשבעים שנה מחוייב לברך "שהחיינו" בשם ומלכות. הוא מרחיב את הדיבור בשאלה זו ומביא דעות שונות, אבל דעתו לא נוחה ממנהג זה.³³

אדמו"רי חב"ד נוהגים "ביום ההולדת לעלות לתורה, אם הוא יום הקריאה או בשבת שלפניו אם אינו יום הקריאה, לתת צדקה לפני תפילת שחרית ומנחה, ואם חל בשבת קודש או ביום טוב, או ביום שלפניו ולימוד שיעור נוסף בתורת הנגלה ובתורת החסידות, נוסף על שיעוריו הקבועים ועל שלשת השיעורים השווים לכל נפש מתקנת כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה

31 שצ"ח — תס"ב (1638 — 1701), יו"ד סי' קמח, יד.

32 סאטו־מארע, תרפ"ו, סי' קנג.

33 שאלה זו להרב דוד שפרבר נשאלה ע"י הסופר ר' נפתלי בן-מנחם (תרע"א-תשל"ד; 1974 — 1911) בעודו צעיר (א. מ. הברמן: מערכת סופרים וספרות, ירושלים תשל"ז, 96). רבי דוד שפרבר כיהן כרב בבראשוב, טראנסילוניה.

בעל הטורים, בפירושו את המלים "את מספר ימיך אמלא" (שמות כג, כו) כותב: "אמלא עולה ע"ב, ימי שנותינו שבעים שנה, חוץ משנה שנולד בה ושנה שמת בה" (פירוש זה, משום מה, נמצא בפסוק כה ולא בפסוק כו, כפי שצריך להיות).

הרב יוסף בא-גד: נחל-למוד (מהדורה שלישית) עמ' 48, כותב: כשהגאון הרב ר' אברהם קרול "הגיע לגיל שבעים, עלה לתורה בירך שהחיינו ללא שם ומלכות. וזאת בהסתמך על החתם סופר המובא באו"ח רכ"ה — נ"ב, שבירך שהחיינו ביום שנעשה בו שבעים שנה. ונראה בלא שם ומלכות.

נבג"מ זי"ע בחת"ת (= חומש, תהלים, תניא) הידועים ללמדם ביום זה. ... ביום ההולדת, על האדם להתבודד ולהעלות זכרונותיו ולהתבונן בהם [בדברים] הצריכים תיקון ותשובה — ישוב ויתקנם"³⁴.

גם בזמן הזה נוהגים, חסידי חב"ד, לציין מדי שנה בשנה בהתוועדויות ושמחה את יום ההולדת של האדמו"ר רבי מנחם מנדל שניאורסון שליט"א מליובביץ (שאחרי פטירת חותנו האדמו"ר ר' יוסף יצחק זצ"ל, נתקבל לאדמו"ר ולנשיא לבית חב"ד), הנערכות במאות בתי הכנסת בארץ ובעולם, כשבזמן ההתוועדויות מקבלים על עצמם התחייבויות להגברת הפעולות להפצת יהדות בעולם בין היהודים³⁵.

הרב ר' יוסף חיים, מגדולי רבני בגדד³⁶, שחיבר הרבה ספרים בנגלה ובנסתר, כותב בספר "בן איש חי"³⁷; "יש נוהגין לעשות בכל שנה ושנה את יום הלידה ליום טוב וסימן טוב. וכן נוהגים בביתנו".

(34) ילקוט המנהגים, ברוקלין תשל"ג, 81, 85 – 86; מנהגי שבטי ישראל, י"ב 172, מאמרו של הרב טוביה הלוי.

(35) ר' ישראל בעל שם טוב, היה נוהג ביום הולדתו, ח"י אלול, לערוך סעודה והיה מגלה שמחה יתרה. כך היא המסורת החבדית.

(36) תקצי"ה-תרס"ט (1835 – 1909).

(37) חלק ההלכות, פ' ראה, סי' יז.

(38) מ. וויכרט: זכרונות, ת"א 1960. 100.

בשולי הפרק

יעקב יהושע בספרו "שכונות בירושלים הישנה"³⁹:

אבותינו גדלו ללא יום הולדת... שלוש תחנות היו בחייהם: יום הברית, יום הנחת תפילין ויום הנשואין. ולאחר שעברו את התחנות הללו, "שכחו" את גילם ומסרו את דינם בידי שמים, וכשהיו שואלים לגילם היו משיבים ומונים בערך.. את השנה שבה לבשו תפילין והשנה שבה באו בברית הנשואים.

חכמים בתוכנו נהגו לרשום בספר הפרשיות, על הכריכה הימנית, את לידותיהם של הבנים והנכדים, ובכריכה השמאלית את פטירותיהם של הבנים והנכדים, פטירות שמספרן עלה לעתים על מספרם של אלה שנותרו בחיים.

לאחיותינו לא ייחסו אבותינו ערך רב, ואת גילן המדויק בוודאי לא ידעו. לא ברצון וחיבה קיבלו את פניהן כשבאו לעולם הזה. קראו להן "פיתיונה" בלעג, ולא איז'ה (בת). להן לא היתה כל "תחנה" בחיים. ההורים עשו אותן למבוגרות בטרם עת. הלבישו אותן עוד בהיותן בגיל רך בשמלות ארוכות וענדו לצמותיהן סרטים אדומים. וכשרצו ההורים "להכלימן" על שובבותן, היו אומרים להן: "הלא עוד מעט כבר תיכנסי לחופה"^[1234567]. כל שאיפתם היתה להשיא אותן בהקדם, וכך אכן נישאו הבנות בדרך כלל בגיל מוקדם.

תמיד ידעו אמהות לחשב את גילם המדויק של בניהן. וכך היו מונות: נולד בשנה שבה ירד השלג, או בשנה שבה הרבינו לאכול "כסה" (אניו די לה ליג'וויה). או, למשל, בשנה שבה עקרנו מחצר פלונית לחצר אלמונית.

גם כשגדלנו השתדלנו שלא להבליט את הגיל. כמה רבנים שהגיעו לזיקנה ושיבה הסתירו את גילם, ולא נטו לפרסם אותו ברבים. בימיהם לא הירבו להכריז, כפי שמכריזים כיום, על מסיבות וכנסים שעורכים לכבוד פלוני או אלמוני שהגיע לגיל שבעים או שמונים. הם חששו, פשוטו כמשמעו, פן הכרזה על גיל תקרב את יום המוות, וכאילו תעורר את תשומת לבו של מלאך המוות, כי יבוא "בחרבו ובקשתו", כדי לקחתם לעולם הבא. כששאלתי את אחד הרבנים הספרדים מדוע לא נהגו כמנהג הרבנים האשכנזים, המכריזים על הגיעם לגבורות, השיב לי: "שים לב כי על פי הרוב אדם שחגגו את יום ההולדת שלו, דהיינו, שהגיע לשבעים שנה או לגבורות,

הלך לעולמו לאחר שחלפו מספר חודשים מיום המסיבה. כנראה שחבריו וידידיו רוצים להשמיע באוזניו לפני לכתו מהעולם הזה דברי השבח שחיברו לכבודו. או שמא בעל המסיבה רוצה בעצמו לשמוע בחייו את אשר יאמרו עליו ידידיו האמיתיים והמזוייפים, ולהיווכח כי אכן זכה לידידים וחברים שהעריכו את מפעלו.

והוא הוסיף כי "הרב הגדול יעקב שאול אלישר המכונה יש"א ברכה נפטר בגיל שמונים ושש, ולא נערכו לו חגיגות ומסיבות. אחד הרבנים נכנס באחד הימים ללשכתו, וקרא לעומתו את המלה "פו" שפירושה בספרדית סלידה מעין רעה. וכששאלו אותו מדוע התבטא בצורה זו לפני רב וגדול בישראל כמוהו השיב: "חששתי מעינא בישא ורציתי לאחל לרב אריכות ימים ושנים, לכן קראתי לעומתו את המלה "פו", שבגימטריה היא שמונים ושש, דהיינו שיאריך ימים ושנים גם לאחר גיל שמונים ושש".

זכורני, כשהגעתי לגיל חמישים אמרתי לאבי כי הגעתי לגיל זה. אבי, שנהג בימי ילדותי לחוג את יום הולדתו ולסיים באותו יום מסכת אחת קטנה וקלה, שעליה עברנו יחד בכל ימות השנה, השיב לי: "חדל, בני, אל תרחיק לכת. לא ייתכן כי כבר הגעת לגיל כזה, כנראה שבלבלתי את היוצרות". שהרי לא ספרנו במדויק את מניין השנים...

כששאלתי את אחד הזקנים על פשר המנעותם של בני עדות המזרח מלחגוג את יום ההולדת שלהם ולהסתירו, השיב לי: "מתפלא אני עליך. האם אין אתה זוכר מהחומש, כי האדם היחיד שחגגו את יום הולדתו, היה פרעה? וכתוב במפורש 'ויהי ביום השלישי, יום הולדת את פרעה'. והאם מכבודנו הדבר כי נלך בדרכי פרעה?"

מורא שמים ואימת שמים

פעם אחת נקלעתי למשרד ציבורי ונזדמנתי שם לרגל ענייני עם פקיד בכיר, מכיר ומודע לי משכבר, אדם נכבד בקהל יראים בחכמתו וביראתו, והופתעתי ביותר בראותי אותו יושב לפני ונושא-ונותן עמי בגילוי ראש. עם פרישתי ממנו, הבעתי תמהוני, לא כמוכיה, אלא בבדיחות הדעת על "קלות ראש" שלו במהלך עבודתו בתפקידו. השיב לי אף הוא ברוח טובה: סבורני שאין אתה חושדני בפריקת עול. מכל מקום, שלא תראה בי סוטה מדרכם של יראי שמים בצורה המקובלת, עלי לומר לך, שאינו דומה מורא שמים לאימת שמים. כוונתי לומר כך: על מורא שמים נצטוינו בתורה: "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל ממך כי אם לייראה"¹ וגו', "בכל לבבך ובכל נפשך"² וכך עלינו לקיים מצוה זו, חוק ולא יעבור. ואילו אימת שמים, המדבר בצורה הנראית של מורא שמים, כמקובל, מדרגה גבוהה היא, ולא כל אדם, ולא בכל עת ובכל שעה, זוכה לעמוד בה.

כמובן, בשעת מעשה לא נתקררה דעתי מכל וכל, אבל שיח זה, בכובד ראש דווקא, הביאני לידי עיון יפה בסוגיה זו, בריבוי פנים שבה במקורות, בש"ס ובראשונים ואחרונים. וזה מה שאני משתדל להביא כאן, לאחר בירור וליבון ככל האפשר.

א

הכהנים היו מכסים ראשם במצנפת.³ הסרת המצנפת נחשבת לאות השפלה.⁴

אף מידה נעלה היא אצל חז"ל, ששכרה מרובה. "אמר רב הונא בריה דרב

(1) דברים י, יב.

(2) דברים ו, ה.

(3) שמות כח, ד. בגמרא (יומא כה.) נאמר: "הממונה בא ונוטל מצנפת מראשו של אחד מהן ויודעין שממנו פייס". הרי שבעזרה היו כל הכהנים כסויי ראש. מאמר זה בגמרא משמש למהר"י איסרלין ראיה, שאסור לעמוד בגילוי ראש בבית הכנסת (לקט יושר 31).

(4) יחזקאל כא, לא.